

Minder og Oplevelser.

Af *Andreas Bentsen*, Vallekilde.

Efter Opfordring meddeler jeg herved nogle Optegnelser, som er et Uddrag af en Levnedsskildring, skrevet særlig for mine Børn. Maaske kan disse Brudstykker have nogen almindelig Interesse.

Jeg er født de 40 Ridderes Dag (d. 9. Marts) 1839 i Kvanløse Skole, hvor min Fader Georg Philip Bentsen var Lærer fra 1834 til 1866.

Navnet *Kvanløse* skriver sig sikkert fra Ordet Kvann, en Plante, hvis latinske Navn er *Angelica*, af hvilke der findes mindst to Arter; den ene hedder Skovkvann; og den anden Vandkvann. Rimeligvis har den sidste givet Byen Navn, da et Bækløb (i min Barndom meget større end nu), som kom fra Mørkemose, gik i Skellet ved Vinstrup Møllebakke og Havremarkshusene, forbi Huset ved Møllen, hvor der sikkert en Gang har været Vandmølle, før Vejr-møllen blev bygget, derfra forbi Blandebjerg i Søgaardsskellet til Byen Kvanløse, hvor den saakaldte Enghave en Gang har været en Sø tæt Nordvest for Kirken.

Kirken er oprindelig en Kampestenskirke i romansk Stil med senere indbyggede gotiske Hvælvinger, over hvilke der endnu paa Ydermuren mod Nord findes Spor af Kalkmalerier. Senere er Taar-

net, der er bredt og svært, tilbygget, og derefter er Skibet forlænget med to nye Hvælvings-Fag mod Øst, men uden noget egentligt Kor eller Apsis, som vel oprindelig har været der. Af gamle Ting findes en Kampestens Døbefont med stor, dyb Kumme med Tovsnoing paa Randen og over Kummen et Messingfad.

Kirkestolene er meget gamle, vistnok fra sidste Halvdel af 1500-Tallet. Den gamle, særdeles smukke Kirkedør i Renæssance-Stil, nu smukt istandsat, har Indskrift: „Denne Dør lod Jep Nielsen gøre, 91“. Det er efter Datids Skrivemaade 1591, hvad der stemmer med Dørens Stil og med 1500-Tallets Skrivebrug. I senere fundne Navnelister (Matrikulsbeskrivelser fra 1666 og 1690) over Kvandløse By-mænd findes Navnet Jep Nielsen ikke. Desværre findes intet Aarstal paa hans og Hustrus Gravmæle, en stor, nu i Korets nordre Væg indmuret Gravsten med følgende Indskrift:

„Her ligger begravet ærlig Mand Jep Nielsen, som var Kirkeværge til Kvandløse Sogn udi 30 Aar og døde han . . . med hans kiære Hustru Anne Lavris Datter og døde hun . . .

Saa elskte Gud Verden, at alle, som tro paa ham, ikke skal fortabes, men have det evige Liv. Joh. 3.

Denne Sten hør Jep Nielsen til og hans sande Arvinger.“

Disse sidste har blot forsømt at lade Dødsdage og Aarstal herfor indhugge i Stenen. Efter Slægtens Sagn havde Jep Nielsen haft tre Gaardes Jorder, som laa med 3 og 3 Agre paa Byvängen og var saaledes en Storgaard, ej øde for Træer, men havde endnu i min Barndom Levning af en større Have Vest for Gaarden med gamle Frugttræer og enkelte store gamle Elmetræer.

Byen med sin i Syd og Nord gaaende Gade

var begrænset af sine Vangeled, og Tofterne var indhegnede. Byvangen havde følgende Navne: I Kvanløse hed den nordre Vang Skovvangen; herigennem førte Skovvejen fra Søgaardshuset til Jægersholm, den gamle Kro. Nykro blev først bygget, efter at Holbæk—Sorø-Vejen i 1820 blev optaget som Amtsvej, og blev da lagt ved Korsvejen tæt Nord for Kvanløse.

Den sydvestre Vang til Hjørnet af Skolevænget hed Aasevang, og den sydøstre hed Bjerrevang, særtegnet med Navne som Ladager, Blandebjerg, Strædemose, Egemose, Husmedalen, Harretorn og Havreaas (Navnet er mig ukendt, men har formentlig givet Navn til Havremarken).

Af de andre Navne paa Sognets Byvange skal nævnes: I Holløse Refshalevang, Søstrupsvang og Ruskebjergvang. I Igelsø hed den nordre Vang Kirkevangen, den sydvestre Søvangen og den sydøstre Bjerrevangen (heri Maglesø og Mørkemosebjerget). I Brofelde kaldtes Vangene for Øksenbjergvangen, Garsædevangen og Bulmevangen (den sidste i Sydøst mod Skoven og i denne Vang Sællebjerg).

De ældste Minder i Kvanløse er Kirkens. Den lille Kirkeklokke er vistnok fra Tiden før Reformationen; den er støbt i Kalundborg af en der boende „Geter“ (Gjuter eller Gyder). Den store Klokke er omstøbt i 1800-Tallet (af Ganst og Lund, København). I det sydvestre Hjørne af Kirkegaarden laa i min Barndom „Klokkerens Hus“, som var Levning af en gammel Lade for Tiendekorn med smukt gotisk Murværk paa Gavlen. Nu er Huset nedrevet og et nyt Lighus opført.

Ved at undersøge de gamle Matrikulsbøger fra Frederik d. 3.s Tid (1666) og Christian d. 5.s (1690)

ses det, at **Kvanløse By** det førstnævnte Aar havde 17 Gaarde og efter det sidstnævnte 18 Gaarde. Men efter det 1666 ydede „Landgilde“ var der stor Forskel paa Ydelserne. 6 Gaarde ydede fra $14\frac{1}{2}$ til $17\frac{1}{2}$ Tdr. hardt Korn, 8 Gaarde ydede fra 10 til 14 Tdr. hardt Korn. Den største med $17\frac{1}{2}$ Td. gjorde Ugedage til Søgaard (i Vinstrup), og én Gaard med $15\frac{1}{2}$ Td. „tjente“ til Vognserup, én paa $4\frac{1}{2}$ Td. til Hørbygaard. To Caarde, én paa $13\frac{3}{4}$ og én paa $16\frac{1}{4}$ Td., tilhører Kgl. Mayestæt, men er udlagt som Ryttergods.

I Matrikullen fra 1690 haves to Hartkornsfortegnelser for hver Gaard, antydet ved gammelt og nyt Hartkorn. Det nye Hartkorn er det laveste, og Nedsættelserne kan være fra en Trediedel til en Fjerdedel af de opgivne Tønder. Størst Nedsættelse faar Gaard Nr. 14, tilhørende Kgl. Mayestæt med Bruger Laurids Søfrin søn, fra $17\frac{1}{2}$ til $10\frac{1}{8}$ Td. Denne Gaard nævnes som „tilforn Ødegaard“.

Sidstnævnte Række Gaarde i Kvanløse har i 1690 været meget splittede, hvad Ejere angaar; disse kaldes paa Listen Proprietærer. Ejerne her var følgende: 6 Gaarde og 1 Hus ejedes af Kgl. Majestæt, 4 Gaarde og 1 Hus af velbaarne Hr. Christen Skeel til Vinstrup (Søgaard); 3 Gaarde ejedes af Dr. H. Bagger (som senere blev Sjællands Biskop); 2 Gaarde var Ryttergods; 1 Gaard har tilhørt Frydendal, hvis Ejer var Justitsraad, Dr. Rasmus Vinding og derefter hans Søn Professor Povl Vinding; 1 Gaard tilhørte Korfits Trolle og 1 Baron Mourits von Podebusch (som ejede Holbæk Slots Ladegaard). To Huse tilhørte Kvandløse Kirke. Den største Gaard med nyt Hartkorn (under Frydendal) havde 10 Tdr. 5 Skpr., den mindste (under Dr.

Bagger) 2 Tdr. 2 Skpr. Det ses ej, om Universitetet da har ejet nogen af disse Gaarde; men en Gaard i Kvanløse er dog endnu Universitetsgaard med Arvefæste.

Da 4 af disse Gaarde har under 3 Tdr. Hartkorn, og én har 5 Tdr., medens Resten har mellem 8 og 11 Tdr., maa disse Smaagaarde dels være bragt sammen, eller om muligt to har været lagt under andre, idet Tallet 18 senere i 1804 kun er 14. Derimod udskiftedes i 1804 6 à 8 Huslodder for Byen og 12 à 16 Huse i Havremarken.

Kvanløse By har derefter med Holbæk Slots Ladegaard haft forskellige Ejere, en Tid Eriksholm*), derefter sammen med Aastrup den rige Enke, Fru Koefoed. Efter hendes Død solgtes Holbæk Ladegaard med Gods i 1838 til cand. jur. Rottbøl, der senere solgte Bøndergodset.

*

Livet, som det levedes i de Tider, omkring 1800-Tallet, var i høj Grad tarveligt og nøjsomt. Om min Oldefader paa mødrene Side, Gmd. og Sognefoged Peter Larsen, fortalte min Moder, at han formanede sine Børnebørn til Gudsfrygt og Nøjsomhed. Min Moder mindedes en af hans Talemaader om det sidste: „Dagene er lange, Maaltiderne er mange; spar paa Syltemælken, Børn.“ Efter Statsbankerotten 1813—18 var Landet forarmet. Den daglige Kost var meget nøjsom: Mælkegrød til Davre, med Brød og Spegesild; Ost og Brød med højst lidt Fedt til „halvgaaen“ Middag. Middagsmaden var almindelig 2 Retter som Ærter, Kaal,

*) i 1706 Gregers Juel, gift med Niels Juels Datter; derefter tilhørte Godset Brinck-Seidelin, men solgtes til Grosserer Koefoed, Aastrup, død 1812.

Grød eller Suppe til Forret, medens Eftermaden mest bestod i kogt eller stegt, salt Flæsk eller røget, salt Faarekød, sjældnere Oksekød eller lignende. Middagsmaden var oftest Syltemælk (d. e. sur eller tyk Mælk, som bliver hensat, efter at Vallen er af-drevet).

Agerbruget stod det daarligt til med i Begyndelsen af Aarhundredet. Naar Høsten var endt, blev „Ævret givet op“, det vil sige: Kvæget blev sluppet og gik over Bymarkerne, hvor det vilde. Det blev ofte vanskeligt for Pigerne at finde Køerne, naar de skulde malkes. Redskaberne var tarvelige. En gammel Mand har fortalt mig, at i hans Barndom pløjede de med Hjulplov og med 6 hvide Heste for én Plov. Vognene havde Træaksler med Lundstik for, og var der noget Beslag paa Hjulene, var det kun Skinner, som blev paasømmet Hjulfælgene. Før 1820 havde man ikke Agestole, men kun Rammer med Hængekroge og Hynder over Tremmerne, og jeg mindes at have set et saadant Sæde. Hyndet var oftest belagt med røde Fryndser og Blomster i rød Syning. Senere satte man et dobbelt Buestel paa Opstandere i Rammen (Bueagestol), og derefter blev der udstoppet mellem de to øverste Buer med sort Læder.

Da Hovedlandevejene paa nuværende Københavns Amt blev anlagt, i Frederik d. 5.s Tid og lidt senere, blev det nødvendigt at beslaa Hjulene med Skinner. Byens Smed var en vigtig Person; han vidste oftest mere end andre Folk og særlig alt Nyt. Han var i Reglen mere velhavende og oplyst end andre i Byen, medens Bønderne i det hele var fattige og uvidende. Naar de skulde have smedet, mødte de med Trækul og Jern. Jernet fik straks Mandens Bomærke slaaet eller paaskrevet

med Kridt, og det blev saa staaende i Smedien til næste Gang, Manden skulde have noget udført. Smeden fik Kosten hos dem af Bønderne, han smedede for. Efter Udskiftningen bragtes dog Madkurv med Øl og Brændevin med fra Udflyttergaardene, dog ej ved Skoning af Hestene, da Smeden maatte føde sig selv.

Ved Aarene 1804—08 anlagdes Hovedlande-vejen fra Roskilde gennem Holbæk til Kalundborg. Som „Kongerejse“ maatte Kvanløse Bønder køre Brosten til Holbæk Gade og deltage i Vejanlægget ad Kalundborg til med Afgravning og Opfyldning samt Stenslagning.

Omrk. 1820 anlagdes Vejen fra Holbæk gennem Kvanløse til de sydligere Byer. Før den blev indgrøftet, bestod Vejen ofte af Spor ved Spor i vid Udstrækning (30—50 Al.s Bredde). Her lagde man ikke Vejlinien lige som ved Hovedlandevejene, men bøjede uden om de side Steder, hvorfor disse Veje, skønt de er Amtsveje, uafsladelig bøjer og svinger. Nu blev her Vangeledene afskaffede, medens Ledsteder dog blev opsat mange Steder ved Hegnene for de udskiftede Lodder paa Byvejene.

I Kvanløse var Gaardene uden Hoveripligt, men Husmændene i Havremarken gjorde indtil 1848 Hoveriarbejde til Holbæk Ladegaard. Medens Kvanløse var fri for Hoveri, havde Igelsø, Brofælde samt Mogenstrup og Vinstrup noget Hoveriarbejde til Tølløsegaard, nemlig at skulle slaa og rive Hø i „Tyssingen“ ved Tølløse Nedreskov. Jeg mindes endnu fra min Barndom, at „Udrideren“ fra Tølløse kom og bankede paa Oldemandens Port i Igelsø. Denne maatte da ud „at tude paa Gade“ for at kundgøre dette. Tudehornet var dør en stor Kon-

kylie, som Spidsen var slaet af, og man tudede saa gennem Hullet i Spidsen.

Disse 4 Byer kaldtes „de fri“, idet der ej fra det gamle Søgaard i Vinstrup, der var sammenlagt med Tølløsegaard og Sonnerupgaard ved Hvalsø til Baroniet Zeuthen, blev ydet andet Hoveri. Ved Udsiftningen var det gamle Søgaard allerede nedlagt; men tæt ved Vinstrup Mølle findes endnu det gamle Borgsted i Skellet mellem Møllegaardens Mark og Nabolodden mod Nord, hvor et gammelt Fattighus ligger paa en Holm omgivet af en Eng, som endnu kaldes „Søen“. Søgaards Jorder var en Tid udlagt til Græsning for Rytterheste; men jeg husker godt, at der i min Barndom (mulig 1846—47) blev der bygget en større Avlsgaard, som bærer Navnet Søgaard, og som ligger Nordvest for Vinstrup.

•

Her i Kvanløse oplevede jeg saaledes min første Barndomstid. Min Faders lille Agerbrug optog ham meget i hans Fritid; for at faa det drevet efter Ønske holdt han Karl og Hest. Han var i dette en Foregangsmand i sin Skolekreds. Allerede tidlig i min Barndom hørte hans lille Jordlod med godt 6 Tdr. Land Agerjord til de bedst drevne der. Omkring ved 1848 begyndte han at dyrke Roer, som før den Tid var aldeles ukendt. Han optog dette, efter at Kartoffelavlens paa Grund af den indbrydende Sygdom i 1846 og 1847 var bleven ødelagt. Som han overtog Kvanløse Skolelod i 1834 med en første Høst af 4 Fold Byg, havde han i 1848 16 à 18 Fold. Foruden Hest havde han altid 4 Køer.

Fra den første Tid, jeg kan mindes, stod Fader

midt i det politiske Røre med Kravene om en fri Forfatning og som Medstifter af „Bondevennernes Selskab“ og „Holbæk Amts Kommunalforening“. Den sidste stiftedes for at kunne undgaa Politiforbund mod at samles. Blade som „Fædrelandet“, „Den Frisindede“, „Københavnsposten“, „Corsaren“ o. fl. holdtes af et Læseselskab, mest bestaaende af Bønder og Skolelærere.

Sjælen i alt dette var Skolelærer *Gleerup*, først paa Ourø og siden paa Tudsenæs. Han var en af Faders nære Venner, hvem han trofast bevarede som den, han mest satte Pris paa i hele hans politiske Færd, indtil Gleerup i 1853 blev kastet ud af Bondevennerne. Dette blev Grunden til, at Fader vendte sig bort fra at tage virksom Del i Politiken. Sin Skole passede Fader pligttro, men han havde gerne ombyttet denne Virksomhed med at have været fri Mand som Bruger af en Bondegaard.

Alt dette førte mig tidligt ind i, hvad der angik Folk og Fædreland. Da jeg i 1848 var 9 Aar gammel, kom Begivenhederne med Kraft og Fart og satte Barnesindet i Bevægelse. Kristian d. 8.s Død med paafølgende daglig Klokkeringning, Sørgegudstjenesten i Kvanløse Kirke Bisættelsesdagen, alt dette i Forbindelse med Samtaler i mit Hjem om Folkemøderne i Københavns Hippodrom og Kasino, Oprørets Udbrud, de uddannede Soldaters og Rekrutternes Indkaldelse, alt maatte nødvendigt aabne som en ny Verden for mig. Jeg begyndte at ane, hvad Stormagter som Rusland og England var, for ikke at tale om Tyskland, med hvem Danmark snart stod i fuld Kamp. Særlig mindes jeg den store Offervillighed; det gjorde stærkt Indtryk paa mig, da Bønderne samledes for at sende Kongen

Heste til Krigsførelsen, da Folk talte om, at Fjenden mulig kunde komme til Sjælland, og at man da maatte gribe til Vaaben ligesom Jyderne, da Rygtet kom om, at de Rensborg Slaverifanger var sluppet løs.

Dette gav Anledning til, at der hjemme ved Skolen holdtes Skiveskydning af Læseselskabets Medlemmer. Skiven var et mægtigt stort Stykke Favnebrænde, som blev inddelt med Kridtstreger og fik en sort Plet, malet med Tjære. Riflen, som brugtes, var en Jagtriffel, hvis Rundkugle blev plastret med Klud og Talg, og jeg kan mindes, at Fader var den, der kunde sætte Kuglen nærmest Pletten. Det var en udmærket Bøsemager og Instrumentmager, Niels Vinter i Igelsø, som ejede Riflen.

*

Til mine Barndoms minder hører den Tids Bondebryllupper. Det var i den Tid, man i Bryllupsgaarden blæste med 4 Klarinetter, naar Brudeparret kørte for Døren fra Kirken. I Igelsø var min Moder sidste Gang ude til Bryllup i 1849; hun skulde hjælpe, naar Bruden lagde Kransen og tog den sorte Hue med Guldnakke og -Galon paa. Brudgommen skulde sætte Huen paa, men vendte Snørebaandet i Panden. Efter de første Brudedanse skulde nu den koneklædte Brud dances af Pigelaget og ind i Konelaget, hvad der skete med megen Højtidelighed.

I Skolestuen gik alt i min første Barndomstid (før 1848) efter den indbyrdes Undervisnings Skik, dog kun i yngste Klasse. Ved Timens Begyndelse stillede hvert Barn sig op langs Væggen, hvor der paa 3 Sider var et smalt Brædt under Loftet med

Tal paa til 50; hver havde sit Numer. Fader sad paa Katedret med sin Dagbog og sin Fløjte (et Instrument, som jeg desværre senere i min Tid fik kastet bort, da jeg brugte den som Signalfløjte paa vor Skydebane i Vallekilde). Naar saa Børnene var „raabt op“ efter Numer og opstillet i Rækker, hver i sin Flok, til sine Tabeller og med sin Bihjælper i Spidsen, blev der fløjtet, og Flokkene travede rundt, hver til sin Plads ved de forskellige Vægtabeller. Saa løb Bihjælperne deres egen Omgang, for hver at forsyne sig med sin Pegestok, og snart stavede og læste Børnene i Munden paa hverandre. Jeg kan ej mindes at have stavet ved disse Tabeller, men nok, at jeg har læst med paa Nr. 32, som begyndte saaledes: „Jeg har 5 Sandser; mine Sandser er Syn, Hørelse, Lugt, Smag, Følelse“ osv.

Den indbyrdes Undervisning forsvandt nu af sig selv, men Lærebogsremseriet stod endnu i min Skoletid i fuldt Flor. Balles Lærebog har kostet mig mange Taarer. Man forstod ikke „den almindelige Fordærvelse, som var kommen over alle Mennesker“ i 5. Kapitel; man læste og læste, især henimod Timen, da man skulde have Traaden haspet af. Jeg fik den ofte knækket eller spejet, selv da jeg gik til Præsten. Derimod var jeg vel i Stand til at svare paa Præstens Spørgsmaal.

Jeg lærte vel ellers mest udenfor Skoletiden, hvor jeg idelig spurgte min Fader, som var utrættelig til at svare paa mine Spørgsmaal. Skolen havde en Tid en Sognebogsamling, skænket af Fru Koefod (senere flyttet til et andet Sogn af hendes Gods). I denne Bogsamling fandtes bl. a. en Del Skrifter, udgivet af Selskabet til Trykkefrihedens rette Brug, og særlig en Del af historisk Indhold, som blev af

stor Betydning for min historiske Viden. Grundlaget for denne fik jeg særlig i Mallings „Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere“. Saa læste jeg ogsaa Ingemanns historiske Romaner og Digte.

Mit Fædrelands Natur, som den fremtraadte for mit Øje i min Barndomsegn, blev jeg tidlig fortrolig med. Vel savnede jeg gode Kort over Enkeltheder, saa jeg ej fik alle Navne at vide paa Bakker og Skove, Kirker og Møller, som vi i det fjærne kunde se fra mit Fødested det halve af Synskredsen rundt, 3 à 5 Mil. Men fra det nærliggende Mørkemosebjerget i Sognet kunde man se en Kreds af Sjælland 6—7 Mil rundt fra dette Midtpunkt, hvor jeg senere har staaet og talt 63 Kirker, og hvor man kan se over Roskilde By til Himmellov, til Gandløse og Slagslunde Skove i Frederiksborg Amt saavel som til Jægerspris og Klinterne ved Frederiksværk, Gabet mellem Rørvig og Lynæs, ud i Kattegat, hele Odsherred fra Egebjerg Kirke til Kulaas med Vejrhøj, Bankerne ved Føllesløv med Kirkerne der og Syd paa til Stokkebjerg Skove, videre Klyveshøj ved Tissø, Kirkerne i Slagelse, ja, selv Slotsbjergby med sine bagved liggende Kæmpehøje, Bromme Kirke, Ringsted Kirke og Snoldelev Kirke mellem Køge og Roskilde. Det var et prægtigt Rundskue, som nok kunde fængsle en, og for mig blev det til ualmindelig Udvikling af min Stedsans, hvorfor jeg altid var ret vendt paa Verdenshjørnerne og kunde finde mig tilrette, hvor jeg kom. Her vakttes min Længsel efter at se mig om i Verden, og fik jeg den allerede noget tilfredsstillet i mine Barndoms Aar, skulde den mærkeligt nok naa langt videre i Tiden, end jeg den Gang turde tænke.

Den fri eller, som jeg maa sige, vilde Natur kom jeg tidlig til at elske og kende. I Grøntved Overdrev Sydøst for Mørkemosebjerg og Maglesø laa den Gang vist over 1000 Tdr. Ld. hen til Græsning i mægtige Bakker under Tølløsegaard. Her var Krat, Buske, Bær og Blomster, saa det bugnede, i Moserne hvide Aakander, Brudelys og andre skønne Vandplanter. Her spiste man sig sort indvendig som udvendig med i Bøller og Bjørnebær og i lækrere Sager som Hindbær og vilde Jordbær. Alt dette laa indbydende næsten som et Eventyrland, og jeg har ikke i Danmark fundet en Egn, hvorfra man bedre kunde slutte sig til et Bjerglands Udseende. Trods Storslaaetheden i de norske Fjældvidder forekom de mig dog noget hjemlige, naar jeg tænkte paa Grøntveds Bakker. Nu er Herligheden i det store og hele tabt. Niels Vinters enkle, men sindrige Dobbeltplow har jævnet de gamle Trapper, som Kvægets Gang dannede i de stejle Skraaninger i den faste, lerede Jord. Trods mange Aars Drift fra 50'erne til nu har Arbejdet kun lønnet sig tarveligt, saa nu bliver det meste tilplantet med Granskov. Den gamle Naturskønhed naar vi ikke tilbage til; men disse Bakker har dog givet mig noget af den Længsel, som fik Form i Bjørnsons Sang: „Skal jeg da aldrig, aldrig naa over de høje Fjælde“.

Af særlig skønne Steder har jeg i min Barn-dom kun set forholdsvis faa. Til disse hører Sorø, hvor jeg kom enkelte Gange med Fader til hans gamle Seminariebrødre: Lavigne i Lyngø, Poulsen i Pedersborg og Højer i Slaglille. Det var jo Højtid at færdes der mellem Søerne, Skovene samt i den gamle Klosterkirke med Akademiet og Haven. En anden Rejse husker jeg. Det var i 1846, vi be-

søgte min Faster i Hjortespring ved Herløv. Derfra kørte vi ad Brøndshøj, Nørrebro og den da grusede Farimagsvej til Tivoli. Paa Vejen ud og hjem saa vi Danmarks første Jernbanelinie afstukket: høje Granstænger med en Halmvisk paa Toppen.

I 1848 var jeg med Fader i København, kørte med Morten Jespersen fra Nøkkentved med Læs af Korn- og Fedevarer til Roskilde og saa med den nylig aabnede Jernbane til København. Krigen var nylig udbrudt, alle Soldater i Felten, hvorfor Københavns Borgervæbning gjorde Vagttjeneste for Kong Frederik d. 7. paa Kristiansborg og Slotsholmen, medens Kongens Livjægerkorps gjorde Vagttjeneste i Kastellet og paa Toldboden. Der saa vi paa Rheden de mange Koffardiskibe, som vor Flaade havde kapret fra Tyskerne, og i Flaadens Leje laa de gamle Blokskibe med de tyske Fanger ombord fra Bov og Flensborg.

Næste Aar, 1849, var jeg med til Folkefesten i *Ulkestrup* d. 8. Juli. Det var en Glædesfest for den nye Grundlov af 5. Juni. Blandt Talerne ved denne Lejlighed var *Frederik Barfod*, som tilligemed *Gleerup* og flere var kommen fra Roskilde *Banegaard* med Vogn til Ondløse, hvor de tog ind i *Præstegaarden*, hvor Barfod havde Slægtninge. Paa Vejen fra København havde Budskabet om Sejren ved *Fredericia* d. 6. Juli mødt dem. Barfod, der var opfyldt heraf, bad om et Værelse, som han lukkede sig inde i, medens de andre Talere spiste til Middag, og hvor han nedskrev sit paa Vejen gennemtænkte Digt. Saa da man mødtes ved Talerstolen, begyndte Barfod:

„Har I hørt, Mænd og Kvinder, om den store Dag,
om de gottorpske Røveres Nederlag,
om den Sejr, som undtes vort Banner, vor Sag,
har I hørt om det store, det herlige Slag?“

Vi spidsede alle Øren, og nu kom Digtet, Vers efter Vers. Huske dem alle kan jeg ikke, men jeg mindes dog et enkelt:

„Saa mangen Bejler gik bort fra sin Brud,
og mangen Fader hjem til sin Gud,
og mangen Søn har forladt sin Moder,
og mangen Søster har tabt sin Broder.“

Det var Ord, som gjorde et overvældende Indtryk paa mig og paa mange.

To Aar senere hørte jeg Barfødd igen paa Aarsdagen for Slaget ved Isted tale ved Folkefesten ved Lejre, hvortil jeg fik Lov at gaa. Jeg gik mine tre Mil dertil, saa paa de gamle Kæmpegrave, der laa i den store Trekant, hvor de to Syd for Lejre By sammenløbende Aar atter deler sig, og hvor Festen holdtes. Der skulde have været Fyrværkeri om Aftenen, men da Vognen med Sagerne rullede ind paa Festpladsen, gik der pludselig Ild i de brændbare Ting. Rakter susede om. Sole snurrede og spruttede, Bomber knaldede, mens Hestene løb løbsk og gjorde lyst gennem Menneskemasserne. Det var vist et Spørgsmaal, om vi ikke havde mere Fornøjelse af den Komædie end af Nat-Fyrværkeriet. Jeg traf en kendt Mand fra Tjørnede, fik Lov at køre hjem med ham og gik saa de tilbageværende $\frac{3}{4}$ Mil og kom hjem Kl. 2 om Natten.

Ja, Krigsaarene 1848—50 fyldte mig meget, dels Nyhederne i Aviserne, som jeg hentede i Asminderup Skole 4 Gange ugentlig, dels Breve fra Soldaterne, især de Breve, der kom fra Jens Hansen, Igelsø, 2. Jægerkorps, 3. Komp. Nr. 108. Han skrev flittigt hjem, og i disse Breve skrev han om alt, hvad han deltog i, saa hvad der skete ved det Korps og det Kompagni, det vidste jeg Besked med,

ogsaa fordi jeg særlig læste derom i Aviserne. Min Hu stod altid til, naar jeg blev stor, at komme til at tjene mit Fædreland i denne Afdeling. Da Jægerkorpset i 1860 fik sin nye Fane som 18. Liniebataillon, var jeg (som københavnsk Tømrersvend) til Stede i Kristiansborg Slotsgaard. Da jeg i 1864 meldte mig som frivillig (den Dag, Als blev taget), fik jeg som saadan Lov til at vælge Afdeling og gik derfor til 18. Regiment.

I Krigsaarene 1848—50 saa jeg kun noget til Hæren, naar Soldaterne om Efteraaret gik i Vinterkvarter. Saaledes kom en Bataillon forbi mit Hjem paa Vej til Holbæk Efteraaret 1848, senere ved Nykro i Kvanløse 1849 og endelig i Holbæk 1851, begge Steder paa Gennemrejse fra Kalundborg til København.

Det var indholdsrige Aar. Sammen med Eiterretningen om Kasinomøderne i København kom Budskabet om Oprørets Udbrud. Fader havde sendt sin Karl ridende til Asminderup for at hente Aviserne. Længe før han naaede Haven, hvor Fader og jeg stod, raabte han: „Oprøret er udbrudt, og Hertugen er en Landsforrædder!“ Nu kom Indkaldelserne, saavel af hjemsendte Soldater som af udskrevne Rekrutter, og Krigsbegivenhederne udviklede sig Slag i Slag. Vinteren 1848—49 var en trang Tid for Sønderjylland. Jeg mindes, at Fader kom hjem en sildig Aften med de nyeste Aviser. Vi var alle i Seng, men Fader maatte straks læse højt for Moder, mens jeg lyttede til, om Kampen ved Brøns, hvor Bønderne havde rejst sig for at værges sig mod Slesvig-Holstenernes Pengeudskrivninger. Mange faldt, og de fleste blev begravet paa Brøns Kirke-

gaard. Nær derved satte Venner dem et Æresminde, hvorpaa der staar:

„Ej Minde om en Glimredag,
men om et trofast Hjerteslag.“

Saa blev Vaabenhvilen opsagt, Sønderjylland besat fra April 1849, Kampene i Sundeved begyndte og Dybbøl blev forladt. Saa kom Eckernførdekampen, hvor Linieskibet „Kristian d. 8.“ sprang i Luften og Fregatten „Gefion“ maatte overgives til Tyskland. Det lavede lidt op, at de to sachsiske Kanoner blev taget af vore i Sundeved, hvor vore Folk holdt Brohovederne udfor Sønderborg. Men saa tabte vi Slaget ved Kolding d. 23. April, Fredericia blev omlejret og Ryes Brigade maatte trække Nord paa helt forbi Aarhus. Derfor blev 6. Juli-Dagen det store Lyspunkt, og snart efter blev Nordslesvig besat af Svenskerne.

Nu kom Vendepunktet, og ved Prøjserefreden d. 2. Juli 1850 fik vi Lov at gøre op med Slesvig-Holstenerne i Slagene ved Isted, Mysunde og Frederiksstad, hvorefter det sidste Skud faldt ved Ejderen Nytaarsaften 1850.

Nu var der Glæde Landet over. Erik Bøgh sang senere:

„Soldaterne kom hjem, og det var ligefrem,
at der blev gjort et Gilde for saa pæne Mænd som dem.“

Dette skete Landet over. I Kvanløse formede det sig til en stor Festlighed. Alle de hjemkomne blev indbudt til at møde i Kirken paa Festdagen for at staa Fadder til Sønnen af en hjemvendt Kammerat. en Indsidder i Sognet. Alle Festsdeltagerne fulgte med til Offers, og fra Kirken drog man i Festtog under Dannebrog til Gaarden, som var bestemt til

Festligheden. Jeg maa dog tilføje, at Sognepræst *Fyhn* talte paa Vers over Teksten: den store Goliath og den lille David. I Gildessalen havde Præsten malet to Transparenter med Billeder og Indskrifter til de to Sange, han havde skrevet, en Sejrssang, som begyndte med det gamle Vers: „Vi alle dig elske, livsalige Fred“, og en Sang til de faldnes Minde.

Da mange ønskede at have Talen, skrev Præsten en Subskriptions-Indbydelse, som jeg bar omkring i Kvanløse Sogn samtidig med, at jeg for Fader krævede Brandpenge op i Gleerups Brandforsikring. Jeg maatte til at begynde med læse Indbydelsen op, men jeg lærte den hurtig udenad og kan den endnu fra Ende til anden. Jeg kan ikke nægte mig selv den Fornøjelse at anføre nogle Linier af den:

„Tillad mig gamle Rimsmed at træde hen
til Vangeled ved Ejerstrømmens Rende,
jeg følte dybt med Baggesen, at her, saa skrev
hans Digterpen, er bedste Verdens Ende.
Derfor jeg med lidt Digteraand
indflettede i Versets Baand
har udstedt nogle Minder
om gæve Fædres Ledingsfærd
og om det gode gamle Sværd,
man end ved Lænden binder,
om Dansken, som mod Tysken drog,
om dem, der stod og stred og slog
i Kampens hede Dage,
om Hædersmændene, som faldt
for Danmarks Ære, da det gjaldt,
og dem, der kom tilbage.
De Ord, som blev i Kirken hørt,
man ønsked' og paa Tryk udfør
for bedre dem at gemme;

derfor udgaar til Subskription
 Indbydelse til hver Person,
 som har i Egnen hjemme.
 Min Tale er ej dyr, min Ven,
 kun 8 Skilling koster den,
 det kan du overkomme.
 For højt den blev vel ikke sat,
 den tynger ej som Tidens Skat
 og letter ej din Lomme.“

Jeg fik ogsaa senere Lov at bære Talen om og skaffe Pengene til Veje.

I Aarene 1848—52 mødte den praktiske Politik mig, idet min Fader var Kredsformand i omtrent Halvdelen af den nuværende 1. Valgkreds i Holbæk Amt. Jeg maatte da ofte ud med Breve til Sogneformændene, ofte var det Tryksager i mindre Pakker. Den længste Vej, jeg havde, var til Kasper Jørgensen i Ulkestrup (det var paa hans Mark, Folkefesten holdtes, hvor Barfoed talte). Det var omtrent en 3 Mils Tur frem og tilbage. Den Gang var der ingen Postbude, Brevene fik gaa ved Lejlighed, men disse Breve skulde nu af Sted.

I Oktober 1850 var min Moder afgaaet ved Døden efter næsten et Aars Sygdom. Til det sidste vidnede hun om sin Daabspagt. Skønt hun i lang Tid havde haft store Lidelser, bøjede hun sig altid taalmodig under Guds Vilje. Den sidste Dag var al Smerte som bortvejret, og hendes eneste Tale var Lovprisning af Guds Kærlighed. Om Morgenen d. 21. Oktbr., hendes 38. Aarsdag, som blev hendes Dødsdag, vidnede hun om den Guds Herlighed med Englesang, hun fik Lov til at se og høre.

Ved min Konfirmationsalder havde min Fader spurgt mig, hvad jeg vilde være; jeg maatte selv

bestemme det, kun Bonde eller Skolelærer maatte jeg ikke blive. Jeg valgte da at blive Tømrer. Der blev saa siden truffet Aftale med Tømrermester Jens Kruse paa „Dejligheden“ om, at jeg skulde staa i Lære hos ham i 3 Aar; der skulde betales 30 Rdl. for mig.

Jeg kom saa i Tømrerlære her paa Krabbeslund, eller som det i over 100 Aar er bleven kaldet „Dejligheden“, i Rye Sogn tæt ved Bramsnæs Vig. Det blev 3 lange og trange Aar, skønt jeg levede her i den skønneste Natur. Her var i Nærheden Rygaards Dyrehave, Egeskoven: „Plantagen“, ved Vejen fra Vintremøller til Hyllinge Kirke den saakaldte „Dovtesbakke“, en Kæmpehøj, hvorfra en lille Strimmel Skov af store Bøge strækker sig ned ad Skrænten mod „Dejligheden“. Rundt om Bramsnæs gaar en smal Skovbræmme. Halvøen er delt mellem 2 Smaagaarde eller Boelssteder, hvoraf det østre ind mod Vigen havde et udmærket Baadeleje, hvor ikke alene Ejeren Jens Christensen havde sit Baadeleje til 5—6 Baade og Joller, idet han drev et større Fiskeri, men hvor Fiskerne ved Ejby-Land, i de saakaldte Røde-Huse, der laa uden for Indløbet til Vigen, under Vestenstorm lagde deres Baade over paa den udmærkede Rhed, der laa i Læ af Skovbræmmen her ud for.

Her var ogsaa Marsvinefangst. Hver Vaar, naar Isen brød op, kom Marsvinene i større eller mindre Flokke, 6—8—12 ad Gangen og søgte ind i Vigen. Her var spændt Garn over, knyttet af tyndt, stærkt Hyssing, og paa Midten, lidt indtrukket mod Syd, var to store Porte i Garnet. I den Tid (først i April til lidt ind i Maj), Marsvinene kom, var der altid Opsyn paa „Næbbet“, som løb ind og meldte An-

komsten. Naar Dyrene var gaaet gennem Portene, sejlede man ud og lukkede disse. Hvis Dyrene da tumlede sig for længe inde i Vigen, sejlede man ind om dem og drev dem frem mod Spærregarnet henimod Krogen op til Bramsnæs, hvor der laa udbredt et stort Garn paa Bunden, og naar Dyrene kom her ind over, lettede man Garnet fra Joller, trængte dem ind paa Grunden og sprang saa ud for med store Knive at slagte dem, idet man holdt dem i Brystfinnerne, der jo er Dyrenes Svømmefødder. Andre Fiskere satte iøvrigt deres Garn, de saakaldte „Trekanten“, længere ud i Holbækfjorden for at fange Dyrene, før de gik ind i Vigen.

I Marts Maaned 1856 kom jeg i Tømrerforbundet i Holbæk hos Tømrermester Claus Clausen. Mit første Arbejde her var ved Holbæk Amtssygehus, hvor der skulde sættes en Etage paa den lange Bygning mod Vest. Heroppe blev indrettet Sygestuer; dog blev et højt Kapel til Gudstjeneste indrettet midt for. Her arbejdede jeg det meste af Sommeren; kun nogle Dage var jeg paa Værkstedet i Kirkestræde for at skære og tildanne Buer af Brædder, som min Mesters Broder, Ditlev Clausen, skulde bruge til at opføre sit Mesterstykke over, nemlig et Krydshvælv til sit Murermesterstykke. Det var jo et morsomt Arbejde. Om Vinteren arbejdede jeg paa Værkstedet i Kirkestræde og gik til Tegneundervisning paa 1. Sal i Forhuset, som var nyopført af C. Clausen. Hans Broder, Murermesteren, deltog i Undervisningen; de var begge dygtige.

Jeg arbejdede saaledes for min Mester i Holbæk i godt 1½ Aar. Jeg fik 4 Mark pr. Dag til Novbr., 3½ Mark til April og 5 Mark for Resten af Sommeren. Jeg tjente herved saa godt, at jeg

kunde forsyne mig med nødvendigt Værktøj ved Nytaarsopgørelsen og selv koste hele mit Udstyr og mine Rejseudgifter, da jeg i 1857 i Oktober Maaned skulde gøre Svendestykke.

Vi var ialt fire Tømrere fra Holbæk, som aflagde Svendeprove. Vi tegnede paa Mesters Kontor under Skuemestrenes Tilsyn. Tegningerne indsendte de til Oldermænden for Tømrerlavet i København, som forelagde disse for Kunstakademiet, hvor de blev „antagen“. Derefter udførte vi Arbejdet, en „Tagkvist“, efter Tegningen, ogsaa under Skuemestrenes Tilsyn, og d. 4. Novbr. 1857 var der Opvisning for Magistraten i Holbæk, og vi fik Prøverne „antaget“.

Nu skulde vi til Københavns Lavshus for at blive optaget i „Lavet“ som „zünftig“ Svend. Vi mødte da straks efter paa Raad- og Domhuset i København med vore Tegninger og med Udskrift af Holbæk Raadstueprotokol tilligemed de københavnske Tømrersvende, som skulde til Opvisning med deres Svendeprover. Vi var alle iført sorte Klædesklæder, selvfølgelig Diplomatrakke, høj sort Silkehat og almindeligt Skødeskind under Frakken. Enkelte af Prøverne blev kasserede, men de fleste blev antagne. Vore Svendebreve kunde vi senere hente hos Oldermænden.

Men nu var det vigtigste af Højtideligheden tilbage. Med Oldgesellen for Svendelavet vandrede vi nu ud paa „Tømrerkroen“ i Adelgade 33, hvor Lavshuset var, og her maatte vi forberede os paa et ordentligt Punsesold for alle Byens Tømrersvende. Aftenen blev indledet med et Slagsmaal mellem nogle danske og tyske Svende, hvorved de sidste, som ikke mere var velsete i Danmark, fik Klø. Jeg stod og

talte med min Holbæk-Mesters Broder, som var „Polerer“ (d. v. s. Formand) hos Tømrermester Blom. I det samme blev Døren trængt op, og en kæmpende Flok trængte ind fra en anden Stue. Jeg var saa heldig at staa bag Døren, da den gik op, og derved blev jeg dækket af den, mens Kampen bruste forbi mig. Aftenen gik nu ved Punseglassene og med Sang og Støj. Jeg var tavs Tilskuer og som helt ukendt og fremmed uænset. Kun af Husets Værtinde var jeg kendt fra Børneaarene. Hun var fra Rusleds-Huset ved Fledskov, men hørende til Brofælde Skov, og hun havde gaaet i Skole hos Fader.

Næste Morgen mødte alle Ungsvendene paany, og nu blev vi højtidelig „indviede“ ved, at Oldgesellen drak os til i Vin af det store „Velkomst“-Bæger, hvis mægtige Sølvlaag man holdt imens, og derefter drak man selv i Overværelse af fire „Bisiddere“. En Ramse, „Gruzen“, en Hilsen, plejede man at skulle sige frem paa Tysk; men den slap vi for det Aar, ligesom vi ogsaa slap for Kridtpiberne, efter at Gaasestegen var sat til Livs. Cigarer fik vi i Stedet, for at de gamle Svende kunde se, om vi var vante til at ryge i Smug; at ryge dem i Næsen var forbudt, saa længe man ikke havde drukket af „Velkomsten“. Ved Gaasestegen drak vi Vin, og saa blev der sunget Fædrelands-sange som „Der er et Land, dets Sted er højt mod Norden“, „Der er et yndigt Land“, „Danmark, dejligst Vang og Vænge“, „I Danmark er jeg født, der har jeg hjemme“ osv. Hvad Røgningen angik, skilte jeg mig kun daarligt derfra, saa ingen havde noget at bebrejde mig paa det Omraade.

Nu stod atter Bordet dækket til Middag for

alle dem af Byens Tømrersvende, som havde Lyst til gratis Gaasesteg og Øl dertil, Brændevin ogsaa naturligvis. Vi unge Svende havde at betale Gildet, og Regningen var ikke lille.

Det var min Indgang i det ædle Tømrersvendelav. Jeg kom der kun én Gang til, da jeg i 1860 arbejdede i København.
